

SENSOR TARBIYA YORDAMIDA MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR
NUTQINI RIVOJLANTIRISH

Turdiyeva Mohira Juraqulovna

Pedagogika fanlari bo'yicha PhD, Renessans ta'lim universiteti dotsenti

Annotatsiya: Bugungi kunda maktabgacha ta'lim muassasalari o'qituvchilari oldida turgan dolzarb vazifalardan biri o'quvchilarning nutqiy ko'nikmalarini rivojlantirish, ularni muloqotga tayyorlash va shu tariqa badiiy mahorat va dunyoni badiiy tasvirlash qobiliyatini rivojlantirish orqali ularning ijodiy qobiliyatlarini yanada rivojlantirishdir. Ushbu maqolada bolalar nutqining yangi, murakkab va kengroq tomonlarini o'zlashtirishda sensor tarbiya masalalari va usullari muhokama qilinadi.

Kalit so'zlar: maktabgacha ta'lim, nutqiy ko'nikmalar, nafosat tarbiyasi, sensor tarbiya, hissiy idrok etish, o'yinlar, tasavvurni rivojlantirish, fikrlash.

Mamlakatimizda barcha jabhalarda amalga oshirilayotgan o'zgarishlar, islohotlar eng dolzarb muammolarni hal etishga qaratilganligi ayni haqiqat. Darhaqiqat, har tomonlama yetuk, barkamol, mustaqil fikrlashga qodir, irodali, fidoiy va tashabbuskor kadrlarni tayyorlash masalasiga ham katta e'tibor qaratilmoqda. Bugungi kunga iqtisodiyotning barcha sohalari kabi ta'lim tizimida ham amalga oshirilgan islohotlar o'zining ijobiy natijasini ko'rsatmoqda. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun asosida ta'lim oluvchilarni ma'naviy yetuk va jahon andozalari talablariga javob bera oladigan, mustaqil bilim olish, o'rganish, va ijodiy ishlash qobiliyatiga ega, kelajakda kasbiy va hayotiy muammolarni mustaqil hal qiladigan yuksak ma'naviyatli shaxs qilib tayyorlash ta'lim tizimining asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Bu vazifalar albatta pedagoglar, murabbiylar hamda ota-onalar zimmasiga yuksak mas'uliyatni qo'yadi.

O'sib kelayotgan yosh avlodni zamon talabiga muvofiq ta'lim berib tarbiyalash o'ta muhim vazifa hisoblanadi. Chunki davlatimiz poydevorini mustahkamlab borish, kelajakda fuqarolik madaniyati yaxshi rivojlangan jamiyatni barpo etish uchun yoshlarimiz tarbiyasi har tomonlama mukammal va bilimli bo'lishi lozim.

Bugungi kunda maktabgacha ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan nafosat tarbiyasi mazmuni va mohiyati istiqbolda yoshlar madaniyatining pirovard natijada esa jamiyatimiz erishajak kuch-qudrat, farovonlik, madaniylik, ma'rifiylik darajasini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Shu bois bolalarning ma'naviy nafosatlik kamolotini puxta ta'minlash omillarini taqdim etish Respublikamiz pedagogika fanining bugungi kundagi dolzarb muammolaridan biridir. Zero, mamlakatimizning ertangi kunini ta'kidlab o'tganimizdek, intellektual, zakovatli, nafosatli, tarbiyalangan shaxsning ma'naviyati va ma'rifati belgilab beradi. Shunday ekan, bugungi kunga qadar maktabgacha ta'lim yoshdagi bolalarning aql-zakovatini charxlash, ma'naviyatini boyitib borish, badiiy-nafosat saviyasini o'stirishda yetarli darajada qo'llanmay kelingan manbalarga alohida e'tibor qarash ma'lum bo'shliqlarni to'ldirish imkonini beradi. Mavjud nazariy-amaliy

yondashuvlarni tahlil qilish natijalari shuni ko'rsatdiki, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nutqini sensor tarbiya vositasida rivojlantirish bugungi kunda qadar maxsus muammoni yechish obyekti bo'lmagan. Mazkur muammoning yechimi maktabgacha ta'lim tashkilotlarida bolalar nutqini sensor tarbiya vositasida rivojlantirishda muayyan samaradorlikka erishish imkonini beradi.

Tevarak atrofdagi borliqni bilish, sezish va idrokka asoslanadi. Tasavvurning asosini bevosita sezish idrok qilishni tashkil etadi. Sensor tarbiya sezgi va idrokni biror maqsadga qaratilgan holda rivojlantirishdir. "Sensor" so'zi lotincha "sensus"-tuyg'u, sezgi, idrok ma'nolarini anglatadi. Borliqni bilish, anglash, idrok qilishdan boshlanadi. Inson ko'rish, eshitish, ta'm bilish, hid bilish sezgilari yordamida tevarak-atrofdagi narsa va hodisalar to'g'risida bilimlarga ega bo'ladi, shular asosidagina unda psixik jarayonlar: diqqat, xotira, idrok, tafakkur, hayol kabi jarayonlar sobir bo'ladi. Sezgi va idrok qanchalik boy bo'lsa, insonning tevarak-atrofdagi olam haqidagi tasvurlari shunchalik keng bo'ladi. Bolalarning sensor madaniyati, unda sezgi va uni rivojlanish darajasi, bilish mashg'uloti uchun muhim shart - sharoit hisoblanadi. Sensor tarbiya pedagogika fanida bolalarning estetik, jismoniy va mehnat tarbiyasining asosi sanaladi. Maktabgacha bo'lgan yosh davr sensor jarayonlar davridir. Shuning uchun bu davrda sensomotorikani rivojlantirish juda muhim vazifalardan biridir. Sensor tarbiya hissiy bilish qobiliyatlarini shakllantirishga, sezgi, idrokni takomillashtirishga qaratilgan pedagogik ta'sir sistemasi hisoblanadi.

Sensor ta'lim - bu sezgi va sezgilarning maqsadli rivojlanishi. "Sezgi" so'zi lotincha "sensus" - "his", "sezish", "idrok" so'zidan kelib chiqqan. Sensor ta'lim bolalarni ob'ektlarni to'g'ri, to'liq va ajratilgan holda idrok etishga, ularning turli xil xususiyatlari va munosabatlarini (rangi, shakli, o'lchami, fazoda joylashishi, tovushlar balandligi va boshqalar) o'rgatishga qaratilgan.

Sensor tarbiyaning maqsadi maktabgacha tarbiya yoshidagi bolalarning sensor qobiliyatlarini rivojlantirish uchun buyumning faqat nimaga ishlatilishini, nominigina bilishi yetarli bo'lib qolmay, balki ular buyumlarni chuqurroq idrok etishi, ular bilan ushlab, muomalada bo'lganda xilma-xil sezgilar ishtirok etishi ham juda muhimdir. Tarbiyachi sensor tarbiyaning ana shu tomonlariga alohida e'tibor berishi, bolalarga tegishli topshiriqlar berish: buyumlarni bir joydan ikkinchi joyga olib qo'yishda ularning og'irligini his etish, buyumni qo'lga olib uning sirtini sezish va sifatini silliq yoki g'adir-budurligini, issiq yoki sovuqligini va shunga o'xshashlarini aniqlash kerak. Bolalarning yoshi ulg'ayib, hayot tajribalari ortishi, sharoitning o'zgarishi bilan idrok etish jarayoni va unga qo'yiladigan talab ham murakkablashadi. Navbatchilar likopchalarning katta-kichikligi, chuqur yoki yuzaligini, piyola va taqsimchalarni farq qilishi kerak: ular ish jarayonida chinni idishlarning og'irligi, sirtini silliqligi, ushlaganda sovuqroqligini, plastmassa buyumlarning yengilligini his qiladilar. Stollarni u yoq bu yoqqa siljitish, stullarni joy-joyiga qo'yish boshqacha harakat sezgilarini uyg'otadi, fazoviy munosabatlarni, kontur chiziqlarni idrok qilishni talab etadi.

Shunga asoslanib sensor tarbiyaning quyidagi vazifalari belgilanadi:

1. Bolalarda perseptiv harakatlarini shakllantirish.

2. Buyumlarning xususiyayi, sifati, munosabati to'g'risidagi umumlashgan tasavvurlar sensor etalonlar sistemasini shakllantirish . Sensor etalonlar ijtimoiy tarixiy tajriba jarayonida hosil qilingan namunalardir.

Sensor prestandartlar bosqichi (6 oy - 2,5 yil).

Bu vaqtda bola ob'ektlarning asosiy shakllari, ranglari, fazoviy tushunchalari va boshqa oddiy xususiyatlari bilan tanishadi.

Taqqoslash orqali oldingi standartlar bilan tanishish bosqichi (3-7 yil)

Bu bosqichda bola narsalarning xususiyatlarini solishtirishni boshlaydi va o'xshashlik va farqlarni ajratib ko'rsatishni o'rganadi. Misol uchun, chaqaloq o'simlik o't bilan taqqoslash orqali ob'ektning yashil ekanligini tushunadi: koptokni rangi o't kabi yashil.

Ob'ektlarning sifatlarini umume'tirof etilgan standartlar bilan taqqoslash bosqichi (6-7 yoshdan)

Yengillik va to'yinganlik nuqtai nazaridan spektrning ettita rangi va ularning soyalari sensorli rang standartlari sifatida harakat qila boshlaydi. Shakl me'yorlari sifatida - geometrik figuralar, miqdorlar - o'lchovlarning metrik tizimi, eshitish idrokida - tovush munosabatlari, ona tilining fonemalari, musiqiy notalar, to'rtta asosiy ta'm shirin, achchiq, nordon, sho'r va ularning kombinatsiyasi, hid bilishda yoqimli, yoqimsiz hidlarni ajrata olish qobiliyati bolaga dunyoni yaxshiroq o'rganishga yordam beradi.

Sensor tarbiya:

- kelajakda ma'lumotni to'g'ri qayta ishlash uchun uni o'qishga yordam beradi;
- kuzatish va diqqatni rivojlantiradi;
- hissiy me'yorlarni tushunish orqali bolaning tashqi dunyo haqidagi g'oyalarini tartibga soladi;
- yaxshiroq o'qishga yordam beradi;
- tasavvurni rivojlantirish uchun asos bo'lib, bolaga sub'ekt-kognitiv faoliyatning yangi usullarini o'zlashtirish imkoniyatini beradi;
- hissiy bilishdan oqilona bilishga, idrok etishdan tafakkurga o'tish uchun asos yaratadi.

Bundan tashqari, ko'plab kasblar aniq hissiy asosga ega. Masalan, me'mor yoki rassom tevarak-atrofdagi olamni juda aniq idrok etishi va shakllarni bir-biridan farqlay olishi, musiqachi va shifokorning eshitish idroki yuqori darajada rivojlangan bo'lishi kerak.

Maktabgacha yoshdagi bola nimani bilishi kerak

Maktabgacha yoshdagi o'z vaqtida hissiy idrok etish - o'sib borayotgan shaxsning kognitiv rivojlanishining asosiy sharti, cheksiz o'zgaruvchan muhitda to'g'ri va tezkor yo'nalish, hissiy sezgirlikni shakllantirish, atrofdagi dunyoning go'zalligi va uyg'unligini idrok etish qobiliyati.

Bolaning hissiy rivojlanishidagi bo'shliqlarni keyingi davrda qoplash qiyin va ba'zan imkonsizdir. Maktab yoshida bu bo'shliqlar asosiy fanlar bo'yicha bilimlarni o'zlashtirishni qiyinlashtiradigan rivojlanishning kechikishi ko'rinishida namoyon bo'lishi mumkin.

Shunday qilib, maktabgacha yoshda bola quyidagilarni bilishi kerak:

rang haqida (kamalakning ranglari);

hajmi (katta, kichik, o'rta va boshqalar);

shakli (doira, kvadrat, to'rtburchak, tasvirlar, uchburchak);

ta'mi (shirin, achchiq, sho'r, nordon);

hid;

massa (og'ir, engil);

kosmosdagi holati (o'ng, chap, pastki, yuqori, yaqin, uzoq va boshqalar);

vaqtni yo'naltirish (ertalab, kunduzi, kechqurun, kechasi va soati);

ob'ektlarning ovozi (baland, past);

nutqni eshitish (unlilar, undoshlar, qattiq, yumshoq);

material (yumshoq, qattiq, yumshoq, silliq va boshqalar).

Qaysi o'yinlar dunyoni sensorli idrok etishni rivojlantiradi.

Bolaning ob'ektlar bilan o'zaro ta'sirini o'z ichiga olgan barcha o'yinlar hissiy ta'limning bir qismidir. Kichikintoyning kundalik faoliyati turli xil his-tuyg'ularni rivojlantirishi va fikrlashning barcha toifalari: massa, rang, shakl va boshqalar bilan ishlashni o'z ichiga olishiga ishonch hosil qilish kerak.

Quyida bolalar o'ynash mumkin bo'lgan foydali o'yinlarga misollar keltiramiz.

Vizual sezgilarning rivojlanishi.

Buning uchun "Quyosh nurini tutish" o'yinini o'ynang. Quyosh nuri derazadan tushadigan vaqtni tanlab, oyna bilan nurni ushlang va bolaning e'tiborini quyosh nuri devorga, polga va shiftga qanday sakrab tushishiga qarating. Keyin unga tegishni taklif qiling - va birgalikda ushlang.

Geometrik shakllar bilan tanishtirish.

Bolani qog'ozdagi raqamlarning konturlarini chizishga, kaftini sirt ustida yugurib, raqamni his qilishga taklif qiling. Ba'zi bir shaklga o'xshash narsalarni topishni so'rash bilan birgalikda, turli o'lchamdagi va rangdagi kvadrat, to'rtburchak, aylana hamda uchburchak shakldagi geometrik figuralardan foydalangan holda, bolalarga katta, kichik tushunchalarini o'rgatish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Ob'ektlarni o'lchamlari bo'yicha taqqoslash.

Qiyamat bilan tanishish uchun ob'ektlarni bir-biriga qo'llash usulidan foydalanish mumkin. Tajriba to'planishi bilan ob'ektlarni o'lchamdagi taqqoslash ko'z bilan amalga oshiriladi.

Rang bilan tanishtirish.

Turli rangdagi pufaklar, koptokchalar yoki geometrik shakllardan foydalanamiz. Rang ob'ektlarni bir-biriga qo'llash orqali tan olinadi, chegara mavjudligi rangdagi farqni ko'rsatadi.

Materiallar bilan tanishtirish.

Bu yerda "Sehrlil qopcha" o'yini yordam beradi. Tegish orqali aniqlanishi mumkin bo'lgan turli xil narsalar shaffof bo'lmagan sumka yoki qopchaga joylashtiriladi, masalan, yong'oq, turli xil donlar, paxta momig'i, mevalar, konus va boshqalar.

Sensorni rivojlantirishga qaratilgan boshqa zamonaviy o'yinchoqlar ham mavjud. "Magic wonds- Sehrlil tayoqchalar" rangli tayoqchalar to'plami orqali rangni va kalta, uzunni o'rganish uchun foydalanib maktabgacha yoshdagi bolalarni miqdor, o'lcham toifalari bilan tanishtirish mumkin.

Ovoz, hidlarning ta'mi, balandligi va hajmi toifalarini o'rganish uchun siz oilangizning kundalik tartibiga osonlikcha qo'shiladigan o'yinlarni o'ylab topishingiz kerak.

Xulosa qilib aytganda, hissiy ta'lim - bu bizni o'rab turgan barcha narsalar bilan bog'liq kundalik ishimiz bo'lishi kerak. Maktabgacha ta'lim yoshdagi bola ob'ektlarning shakli, rangi, o'lchami va boshqa xususiyatlari haqida ma'lumotlarni o'zlashtirishni boshlaydi. Bolaning hissiy rivojlanishi uning har qanday amaliy faoliyatni muvaffaqiyatli o'zlashtirishining asosiy sharti bo'lib xizmat qiladi. Bugungu kun zamonaviy maktabgacha ta'lim tashkilotining vazifasi tarbiyalanuvchilarning yosh va individual psixologik xususiyatlarini hisobga olgan holda ularning to'liq rivojlanishini ta'minlashdan iborat. Shu nuqtai nazardan maktabgacha bo'lgan yoshda ob'ektiv dunyo bolalarda eng katta qiziqish uyg'otadi va kattalar unga to'liq hissiy muhitni ta'minlashga yordam berishlari juda muhimdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Turdieva, Mokhira Jurakulovna. "PRINCIPLES AND METHODOLOGY OF DEVELOPMENT OF CREATIVE SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN. " Innovative Development in Educational Activities 2.8 (2023): 49-53.
2. Jurakulovna, Turdiyeva Mokhira. "FAMILY-CENTER OF EDUCATION." Научный Фокус 1.2 (2023): 1194-1198.
3. Jurakulovna, Turdieva Mokhira. "PEDAGOGICAL AND PSYCHOLOGICAL VIEWS OF EASTERN THINKERS ABU RAYHAN BERUNI AND ABU ALI IBN SINO'S." Научный Фокус 1.2 (2023): 1199-1204.
4. Турдиева М. Ж. Оила-Жамият Таянчи //Golden Brain. – 2023. – Т. 1. – №. 10. – С. 44-49.
5. Jurakulovna, Turdieva Mokhira. "ISSUES OF PROVIDING INTEGRATION OF PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL AND SPECIALIZED COURSES." European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol 8.8 (2020).
6. Турдиева М. Ж. Шахсга йўналтирилган инновацион ёндашув асосида мактабгача ёшдаги болаларнинг ижодий қобилиятларини ривожлантиришнинг тамойиллари //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 1482-1488.
7. Turdieva M. J. Content Of Development Of Creative Skills Of Preschool Children Based On Individual And Innovative Approach //Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities. – 2022. – Т. 2. – №. 1.5 Pedagogical sciences.
8. Jurakulovna, Turdieva Mokhira, et al. "Organization Of The Process Of Preschool Education And Upbringing Based On A Student-Centered Approach." International Journal of Early Childhood 14.03: 2022.
9. Олимов К., Турдиева М. Инновационный подход и государственная учебная программа «первый шаг» в реализации процесса дошкольного образования и подготовки //Общество и инновации. – 2021. – Т. 2. – №. 2/S. – С. 419-423.
10. Zh, Mokhira. "Planning Interdisciplinary Integration at Higher Education and Its Importance in Learning Process." Eastern European Scientific Journal 1 (2019).

11. Yo I. MULOQOT JARAYONIDA BOLA SHAXSINI RIJOVLANTIRISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK JIHATLARI //Экономика и социум. – 2023. – №. 6-1 (109). – С. 165-169.
12. O'tbosarovna I. Y. Pedagogical opportunities for improving the readiness of students to interact with children //Confrencea. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 268-270.
13. Ирисбаева Ё. У. ТЕОРИЯ ДЕТСКОЙ ИГРЫ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ //Человек в современном мире: пространство и возможности для личностного роста. – 2023. – С. 26-32.
14. Ирисбаева Ё. У. СВЯЗНАЯ РЕЧЬ-ГЛАВНОЕ ДОСТИЖЕНИЕ В РЕЧЕВОМ РАЗВИТИИ ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА //Экономика и социум. – 2021. – №. 10 (89). – С. 695-698.
15. Mirjalolova L. WAYS TO INCLUDE THE ELEMENTS OF SPEECH CULTURE IN THE SPEECH OF PRE-SCHOOL CHILDREN //International Bulletin of Applied Science and Technology.– 2023. – Т. 3. – №. 6. – С. 1033-1036.
16. Mirjalolova L. Increase children's speech activity. – 2016.
17. Mirjalolova L. Bolalarni